

## ДЕЯКІ КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ ОДНОСТОРОННІХ ПРАВОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

ІВАЩЕНКО Юлія Сергіївна - кафедра міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

---

---

*В статті досліджені питання колізійного регулювання односторонніх угод в відповідності з українським законодавством і законодавством інших країн, розглянуті проблеми застосування різних колізійних прив'язок, обґрунтована необхідність спеціального регулювання угоди односторонніх угод в Законі України «Про міжнародне приватне право».*

**Ключові слова:** односторонні правочини, презумована сторона, дестинатори прав.

### Актуальність теми дослідження

Питання односторонніх правочинів в аспекті їх колізійного регулювання не знайшло спеціального закріплення в українському законодавстві. В Законі України «Про міжнародне приватне право» односторонні правочини регулюються в рамках недовірливих зобов'язань, причому правила закону більше орієнтовані на двосторонні правочини з їх детальною регламентацією нормами, що відносяться до зобов'язального права. Спеціальне регулювання має лише заповіт та довіреність в рамках відповідних галузевих інститутів. Так само і на доктринальному рівні відсутня детальна розробка питання особливостей правого регулювання односторонніх правочинів в міжнародному праві.

Однак сучасний правопорядок характеризується широким проникненням односторонніх правочинів в галузь відносин, які раніше становили сферу виключно договірного права. Такі зміни виникли за рахунок

включення в предмет цивільно-правового регулювання відносин, які раніше входили в інші галузі права, та загального дозволу, заснованого на приписі закону (іншого правового акту) або на умовах договірних правовідносин здійснювати вплив на правову сферу іншого суб'єкта [1].

### Аналіз останніх публікацій

Дане питання розробляли такі вчені-цивілісти як Довгерт А. С., Денисевич Е. М., Суханов Е.А., Шелудяков П. М., Гримм Д. Д., Дербург Г. та інші дослідники.

### Постановка проблеми

Завданням даної статті є дослідити регулювання односторонніх правочинів, ускладнених іноземним елементом в українському законодавстві та законодавствах інших країн, проблем застосування різних колізійних прив'язок для односторонніх правочинів.

### Викладення основного матеріалу

Виходячи з розширеного тлумачення ст. 3 та ст. 6 Цивільного кодексу, принцип свободи договору стосується і односторонніх правочинів, що зумовлює можливість здійснення будь-яких правочинів, які не суперечать імперативним нормам. На сьогодні можна виділити такі основні групи односторонніх правочинів, які виникають на практиці: правостановлюючі – заповіт, видача довіреності, наступне схвалення договору, оферта, наступне схвалення дій вчинених в майнових інтересах особи без її доручення,

повідомлення одним співвласником інших співвласників про продаж своєї частки у праві спільної власності; правозмінюючі – приримання речі, передача майна на виконання зобов'язання, вибір боржником способу виконання альтернативного зобов'язання, згода співвласника на відчуження майна, згода батьків (усиновлювачів) на вчинення неповнолітньою особою правочину, схвалення правочину батьками (усиновлювачами), вчиненого малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, згоду батьків про надання повної цивільної дієздатності неповнолітній дитині, виконання невиконаного боржником зобов'язання кредитором своїми силами за рахунок боржника; правоприпиняючі – відмова від переважного права на купівлю, відмова від права власності, відмова від права постійного безстрокового користування земельною ділянкою, одностороння відмова від договору, дозволена законом або договором; залік зустрічної односторонньої вимоги [2]. Таким чином наявність широкого спектру односторонніх правочинів, які можуть виникати в цивільному обороті, свідчить про необхідність визначення загальних засад їх регулювання у випадку їх ускладнення іноземним елементом.

Відповідно до ст. 202 ЦК односторонній правочин – це дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. В російськомовному варіанті односторонній правочин слід визначати як «одностороння сделка», відмінність якої від «многосторонней сделки – договора» визначена в ст. 154 Цивільного кодексу Російської Федерації: «односторонней считается сделка, для совершения которой необходимо и достаточно выражения воли одной стороны; для заключения же договора необходимо выражение согласованной воли двух или более сторон» [3].

Таким чином основною характеристикою одностороннього правочину є те, що для його вчинення необхідне волевиявлення лише однієї сторони, на відміну від власне договору, де необхідне узгоджене волевиявлення двох сторін [2]. У зв'язку з цією концептуальною характеристикою од-

ностороннього правочину виникає питання щодо особливостей іноземного елемента таких правочинів. Ознакою правочинів, регульованих міжнародним приватним правом, є належність сторін до різних держав (правових систем), або наявність об'єкту правовідносин на території іноземної держави чи юридичного факту, що вплинув на зміну правовідносин на території іноземної держави [4]. Виникає логічне питання: якщо об'єкт і юридичний факт не мають іноземної ознаки, то тоді як вирішується питання ускладненості іноземним елементом сторін правовідносин, якщо в односторонньому правочині наявна лише одна сторона.

В Законі «Про міжнародне приватне право» це питання не вирішено, однак в доктрині для цього випадку застосовують правило «секундарної правоздатності» [5]. Відповідно до цієї концепції односторонні правочини, незважаючи на достатність для їх здійснення волі однієї сторони, мають і другу так звану «презумовану сторону» (адресата), що володіє секундарною правоздатністю, від якої залежать правові наслідки односторонніх правочинів. Зазначеною презумованою стороною є сторона, яка внаслідок одностороннього правочину отримує права чи обов'язки (обов'язки лише у випадках, встановлених законом чи попередньою домовленістю між сторонами). Хоча вона не є стороною в силу юридичної природи одностороннього правочину, однак її характер сторони розглядається як правова фікція, тому іноземна якість цієї презумованої сторони є підставою для застосування норм міжнародного права.

Секундарну правомочність можна продемонструвати на прикладі відмови співвласника від переважного права на купівлю частки у праві спільної часткової власності. Громадянин України та іноземець мають право спільної часткової власності на рухому річ, яка знаходиться в Україні. Іноземець вирішує продати свою частку і повідомляє про це співвласника. Громадянин України здійснює відмову від переважного права на купівлю, внаслідок чого іноземець отримує право продати свою частку будь-кому. У цьому випадку відмова від переважного права здійснилася громадянином України

щодо майна, що знаходиться в Україні, однак той факт, що правонабувачам внаслідок цієї односторонньої дії став іноземець, хоча він і не є стороною правочину, дає підстави розглядати ці відносини як такі, що регулюються нормами міжнародного права.

Однією з колізійних проблем односторонніх правочинів є питання здійснення щодо них *lex voluntatis* (автономія волі). В Законі України «Про міжнародне приватне право» визначено право учасників (учасника) правовідносин самостійно здійснити вибір права [4]. Наявність уточнення «учасників» свідчить про бажання законодавця надати учаснику одностороннього правочину право самостійно обрати право, яке буде застосовуватися до здійснюваного ним правочину. Однак у ряді країн (Ліхтенштейн, Франція, ФРН, ЄС, Російській Федерації) наявні імперативні норми, які забороняють вільний вибір права стороною одностороннього правочину. В цьому є певна юридична логіка.

Так за загальним правилом односторонній правочин створює обов'язки лише для того, хто його вчиняє, а для інших осіб – лише права (дестинатори прав). Однак, виходячи з теорії секундарної правоздатності односторонні правочини можуть зачіпати права та інтереси не тільки особи, що здійснює таку операцію, але й особи, якій ця угода адресована [6]. Для того, щоб забезпечити захист інтересів таких осіб і зрівняти їх положення з особою, яка вчиняє односторонню угоду, у багатьох країнах передбачено загальний критерій визначення права, що буде застосовуватися до таких правочинів.

Більше того українським цивільним законодавством передбачено випадки, коли односторонній правочин створює обов'язки і для особи, яка його не вчиняла. Це відбувається, якщо подібне право передбачено законом (наприклад, заповідальний відказ – ст. 1242 ЦК, вимога у разі зміни мети установи судом дбати про те, щоб вигоди від використання її майна передалися тим дестинаторам, яким ці вигоди призначалися за наміром засновника – ст. 103 ЦК). Наступним випадком виникнення обов'язків в осіб, які не вчиняли одностороннього правочину, є попередня домовленість з цими особами –

п. 3 ст. 202 ЦК. У цьому випадку принцип автономії волі суперечить інтересам таких осіб, оскільки вони набувають обов'язків за правом, на підпорядкування якому вони не погоджувалися. Таким чином порушується сама концепція автономії волі – свобода вибору права учасниками правовідносин. Таким чином задля зрівняння положення осіб, які вчиняють односторонній правочин, та осіб, які є адресатами такого правочину (чи презумовані сторони), варто як основну прив'язку використовувати прив'язку відмінну від автономії волі.

Якщо ж досліджувати можливість підпорядкування односторонніх правочинів праву, яке має найбільш тісний зв'язок з правочинном, то принцип характерного виконання застосувати у цьому випадку практично не можливо з огляду на те, що не можливо визначити сторону, яка здійснює вирішальне для значення змісту правочину виконання, оскільки повноправною стороною є всього одна сторона.

В багатьох країнах (Єгипет, Італія, Куба, Монголія, Уругвай) для регулювання односторонніх правочинів застосовується проста і легка у використанні прив'язка до закону місця здійснення правочину. Однак дослідники вважають, що у сучасному світі Інтернету та мобільних телефонів, в умовах нової економічного середовища та мобільності суб'єктів правовідносин прив'язка до місця здійснення операції не є оптимальним рішенням [7]. Особи як компанії, так і громадяни, часто здійснюють юридичні дії поза місцем своєї звичної діяльності та за межами регулюючого впливу знайомої їм правової системи. Односторонні правочини також можуть здійснюватися на «нічийній» території.

Більше того для одностороннього правочину важко визначити дійсне місце його здійснення, адже вказівка на місце у правочині, здійсненому у письмовій формі, може не збігатися з дійсним місцем його вчинення. У цьому випадку вказівка на місце в письмовому односторонньому правочині не може розцінюватися як вираження загальної волі сторін (хоч одна зі сторін у цьому випадку є презумованою) підпорядкувати його дію певному правопорядку [7].

Тому більш раціональною для односторонніх правочинів є прив'язка до місця проживання для фізичних осіб і місцем основної діяльності для юридичних осіб. Так, у Цивільному кодексі Російської Федерації існують спеціальні норми для визначення права, що застосовується для односторонніх правочинів: до зобов'язань, що виникають з односторонніх правочинів, якщо інше не впливає із закону, або сукупності обставин справи, застосовується право країни, де знаходиться місце проживання або основне місце діяльності сторони, яка приймає на себе зобов'язання по односторонній угоді. Стаття 1217 ЦК РФ дійсно містить не диспозитивну, а імперативну норму, відповідно до якої приватні особи не можуть встановлювати інше правило визначення закону, що застосовується до одностороннього правочину.

Подібним є також формулювання Закону про міжнародне приватне право Ліхтенштейну 1996 року, в якому в ст. 41 визначено, що односторонні правочини регулюються правом держави постійного місця проживання боржника, а якщо стороною одностороннього правочину є підприємство (підприємець), то правом держави, в якій знаходяться основні виробничі потужності сторони правочину[9].

Таке формулювання є досить логічним, однак за своєю правовою природою воно більше підходить до сфери тих односторонніх правочинів, де чітко виникає боржник та кредитор. Щодо інших односторонніх правочинів, таких як наприклад – згода батьків про надання повної цивільної дієздатності неповнолітній дитині, виконання невиконаного боржником зобов'язання кредитором своїми силами за рахунок боржника – хоча і відбувається зміна прав та обов'язків у правовідносинах, однак немає чіткого розмежування між кредитором і боржником.

Окрім того, у випадках, коли односторонній правочин створює обов'язки і для особи, яка його не вчиняла (наприклад, заповідальний відказ, вимога у разі зміни мети установи судом дбати про те, щоб вигоди від використання її майна передалися тим дестинатарам, яким ці вигоди призначалися за наміром засновника), то на момент його

здійснення може бути не відомо, хто буде кредитором у такому зобов'язанні. Відтак застосування правила місця проживання боржника ускладнюється для тих країн, де визнано можливість виникнення обов'язків у інших осіб, які не є стороною одностороннього правочину.

Цікавою є позиція Європейського Союзу щодо цього питання, сформульована в п.3 ст. 11 Регламенту ЄС № 593/2008 від 17 червня 2008 «Про право, що підлягає застосуванню до договірних зобов'язань» («Рим I»): односторонній юридичний акт (unilateral act), що відноситься до укладеного або договору, що підлягає укладенню, є дійсним за формою, якщо він відповідає умовам щодо форми, передбаченої правом, яке регулює або буде регулювати договір по суті згідно з цим Регламентом, або правом країни, де був здійснений цей акт, або правом країни, де особа, що здійснила акт мала в цей момент своє звичайне місце проживання [10]. Однак зазначене правило стосується в першу чергу односторонніх правочинів, які стосуються договорів (оферта, схвалення правочину батьками, одностороння відмова від договору тощо), залишаючи у правовому вакуумі питання односторонніх правочинів, не пов'язаних з іншими договорами.

Виходячи з вимог Закону «Про міжнародне приватне право», в Україні дозволений вибір права, що буде застосовуватися до одностороннього правочину відповідно до принципу автономії волі. Вибір повинен бути явно вираженим або прямо впливати з умов правочину чи обставин справи і їх сукупності [11, С. 215]. За відсутності явно вираженого вибору права застосовується право країни, у якій живе сторона одностороннього правочину, якщо вона здійснює виконання, яке має вирішальне значення для правочину. Що ж до форми правочину, то вона може визначитися або правом змісту самого правочину, або законом місця його вчинення. Варто зазначити, що місцем вчинення одностороннього правочину відповідно до українського законодавства є місце вираження волі сторони [4]. Так само і ст. 48 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка визначає право, що застосовується до недоговірних зобов'язань, містить

**АНОТАЦІЯ**

*У статті досліджено питання колізійного регулювання односторонніх правочинів відповідно до українського законодавства та законодавства інших країн, розглянуто проблеми застосування різних колізійних прив'язок, обґрунтовано необхідність спеціального регулювання питання односторонніх правочинів у Законі України «Про міжнародне приватне право».*

положення, щодо зобов'язань, які виникають з дій однієї сторони застосовується паво держави, у якій мала місце така дія.

**Висновки.**

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок, що наявність широкого спектру односторонніх правочинів, які можуть виникати в цивільному обороті, зумовлює необхідність визначення загальних засад їх регулювання у випадку їх ускладнення іноземним елементом. В Україні односторонні правочини регулюються в рамках їх загального розуміння правочинів та недоговірних зобов'язань, причому правила Закону «Про міжнародне приватне право» більше орієнтовані на двосторонні правочини, спеціальне регулювання серед односторонніх правочинів має лише заповіт та довіреність в рамках відповідних галузевих інститутів.

Іноземний елемент одностороннього правочину може виявлятися і в характері презумованої сторони, яка не є стороною одностороннього правочину, однак внаслідок його здійснення отримує права чи обов'язки. Для того, щоб забезпечити захист інтересів таких осіб і зрівняти їх положення з особою, яка вчиняє односторонню угоду, необхідно спеціальне закріплення правил визначення права, що буде застосовуватися для таких правочинів.

Використання принципу автономії волі для односторонніх правочинів має певні загрози, оскільки адресована (презумована) сторона такого правочину не бере участі у виборі права. Застосування ж правила місця проживання боржника ускладнюється для тих країн, де визнано можливість виникнення обов'язків у інших осіб, які не є стороною одностороннього правочину, та для випадків, коли немає чіткого розмежування між

**SUMMARY**

*This article explores issues of conflict regulation unilateral transactions in accordance with Ukrainian legislation and legislation in other countries, the problems of different bindings, the necessity of a special issue of unilateral regulation of transactions in the Ukrainian legislation.*

кредитором та боржником у односторонньому правочині.

Окрім того, для одностороннього правочину важко визначити дійсне місце його здійснення – вказівка на місце в письмовому односторонньому правочині не може розцінюватися як вираження загальної волі сторін (хоч одна зі сторін у цьому випадку є презумованою) підпорядкувати його дію певному правопорядку. Тому найбільш раціональною для односторонніх правочинів є прив'язка до місця проживання для фізичних осіб і місцем основної діяльності для юридичних осіб, які здійснили односторонній правочин.

**Література**

1. Денисевич Евгений Михайлович. Односторонние сделки в гражданском праве Российской Федерации (Понятие, виды и значение) : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – Екатеринбург, 2004, – 173 с.
2. Цивільний кодекс України. [Електронне посилання]: <http://www.rada.gov.ua>
3. Гражданский кодекс Российской Федерации. [Електронне посилання]: <http://www.grazkodeks.ru/>
4. Закон України «Про міжнародне приватне право». [Електронне посилання]: <http://www.rada.gov.ua>
5. Гражданское право: В 2 т. Том 1: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство БЕК, 2003. С. 334.
6. О правовой природе сделки как категории международного частного права как категории международного частного П. М. Шелудяков. [Електронне посилання]: <http://www.lawmix.ru/comm/2886/>
7. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации [Електронне посилання]: <http://www.ville.ru/laws/gk/lawgk1217.html>
8. Односторонні правочини у нотаріальній практиці. Віталій КАРА [Електронне посилання]: <http://www.yurradnik.com.ua/stride/men/?m=archive&y=2005&mag=36&art=677>
9. Закон про міжнародне приватне право Ліхтенштейну [Електронне посилання]: <http://www.cisg-library.org>
10. Регламент ЄС № 593/2008 від 17 червня 2008 «Про право, що підлягає застосуванню до договірних зобов'язань» [Електронне посилання]: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/collision/dogovornoe.htm>
11. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону/ За ред. доктора юридичних наук, проф. А. Довгерта. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008.- 352 с.